

Η αναγκαιότητα στην ανοιχτή θάλασσα και η διαχείριση των μεταναστευτικών ροών στη Μεσόγειο υπό το πρίσμα της πρόσφατης νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: σκέψεις με αφορμή την υπόθεση *Hirsi Jamaa* και άλλοι κατά Ιταλίας

Μαρία Πίχου*

Εισαγωγή

Οι προκλήσεις που θέτει η προστασία των προσώπων που διασχίζουν με κάθε μέσο τον θαλάσσιο χώρο της Μεσογείου με σκοπό την αναζήτηση καλύτερης τύχης στην Ευρώπη είναι πολλαπλές. Στην παρέμβασή μου θα επικεντρωθώ μόνο στις νομικές εκφάνσεις του φαινομένου και συγκεκριμένα στις υποχρεώσεις των κρατών κατά τις επιχειρήσεις αναγκαιότητας που διεξάγονται από μεμονωμένα κράτη, όπως αυτές ερμηνεύτηκαν από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ) στην υπόθεση *Hirsi Jamaa* και *άλλοι κατά Ιταλίας*.¹ Με αφορμή την υπόθεση αυτή θα θίξω με ευσύνοπτο τρόπο τρία ζητήματα: α) τη σχέση του δικαίου της θάλασσας με το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το δίκαιο των προσφύγων σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, β) την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΣΔΑ) σε ενέργειες κρατών μελών που λαμβάνουν χώρα στην ανοιχτή θάλασσα και γ) την εφαρμογή του κανόνα απαγόρευσης της ομαδικής απέλασης αλλοδαπών στην ανοιχτή θάλασσα.² Μέσα από την ανάλυση προκύπτει η κομβική σημασία της απόφασης *Hirsi Jamaa* στο πεδίο προστασίας των προσώπων που προσεγγίζουν τα νότια σύνορα της Ευρώπης με ακατάλληλα πλωτά μέσα και χωρίς ταξιδιωτικά έγγραφα, και, συνακολούθως, η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος για την παρέμβασή μου στο Συμπόσιο της Ελληνικής Εταιρίας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων στη Ρόδο τον Σεπτέμβριο 2014.

ΕΣΔΑ, δίκαιο της θάλασσας και δίκαιο των προσφύγων

Για την καταπολέμηση της διακίνησης και της εμπορίας ανθρώπων στη Μεσόγειο ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη υιοθέτησαν κατά καιρούς μεταξύ άλλων την πρακτική της «αποτροπής» ('push back') των πλωτών μέσων που χρησιμοποιούνται για τη διακίνηση των προσώπων που ταξιδεύουν με προορισμό την Ευρώπη χωρίς έγγραφα. Η πρακτική αυτή, αν και πολλές φορές αποτελεί συνέπεια διμερών διεθνών συνθηκών με τρίτα κράτη, δύναται να πλήξει θεμελιώδη δικαιώματα των προσώπων που εμπλέκονται ιδίως σε «μεικτές» μεταναστευτικές ροές στη Μεσόγειο.³ Η υπόθεση *Hirsi Jamaa* αφορούσε μια τέτοια πρακτική της Ιταλίας.

Αντικείμενο εξέτασης ενώπιον του ΕΔΔΑ υπήρξε προσφυγή έντεκα Σομαλών και δεκατριών υπηκόων της Ερυθραίας κατά της Ιταλίας. Οι προφεύγοντες είχαν εγκαταλείψει τη Λιβύη με πλωτά μέσα, τα οποία αναγκαιίσθηκαν από πλοία της ιταλικής ακτοφυλακής στην ανοιχτή θάλασσα, εντός της περιοχής ευθύνης έρευνας και διάσωσης

---

* Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, FNR-Marie Curie, Πανεπιστήμιο Λουξεμβούργου. Νομική Σύμβουλος Croix-Rouge Luxembourgeoise. maria.pichou@uni.lu

¹ ΕΔΔΑ, *Hirsi Jamaa* κατά Ιταλίας, (Αρ. 27765/2012, 23 Φεβρουαρίου 2012) [στο εξής: *Hirsi Jamaa*].

² Ορισμένες εξελίξεις που ελαβαν χώρα μετά την παρέμβασή μου στο Συμπόσιο της Ελληνικής Εταιρίας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων τον Σεπτέμβριο του 2014 λαμβάνονται υπόψη κατά τη νομική ανάλυση.

³ Οι διελεύσεις των θαλάσσιων συνόρων της Ευρώπης χωρίς τη χρήση ταξιδιωτικών εγγράφων έχουν «μεικτό χαρακτήρα» όταν στα πρόσωπα που καταφεύγουν σε αυτές περιλαμβάνονται αφενός άτομα που χρήζουν διεθνούς προστασίας και πρόσφυγες και αφετέρου μετανάστες.

της Μάλτας. Ύστερα από έντονες διαπραγματεύσεις μεταξύ των αρχών της Μάλτας και της Ιταλίας επί των υποχρεώσεών τους στην συγκεκριμένη περιοχή, οι ιταλικές αρχές επέβαλαν στα συγκεκριμένα πλοιάρια αλλαγή πλεύσης προς τη Λιβύη. Μετά την αναχαίτιση, τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα μεταφέρθηκαν σε ιταλικά στρατιωτικά πλοία και επέστρεψαν στη Λιβύη όπου αναγκάστηκαν να αποβιβαστούν. Σε δεκατέσσερις από τους προσφεύγοντες αναγνωρίστηκε το καθεστώς πρόσφυγα από το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στην Τρίπολη. Κατά το χρονικό εκείνο διάστημα η Λιβύη δεν διέθετε λειτουργικό σύστημα ασύλου και δεν είχε υπογράψει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν ενώπιον του ΕΔΔΑ παραβίαση των άρθρων 3 και 13 της ΕΣΔΑ και του άρθρου 4 του τέταρτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Η Ιταλία υποστήριξε ενώπιον του Δικαστηρίου ότι οι ενέργειές της δεν αποτελούσαν θαλάσσια αστυνομική επιχείρηση και ότι αναχαίτισε τους προσφεύγοντες στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο της θάλασσας και τις διμερείς συνθήκες με τη Λιβύη.⁴ Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της ιταλικής κυβέρνησης, η υποχρέωση διάσωσης που επιβάλλει το δίκαιο της θάλασσας δεν δημιουργεί *ipso facto* τον αναγκαίο σύνδεσμο για τη θεμελίωση της δικαιοδοσίας και της κρατικής ευθύνης του κράτους, το σκάφος του οποίου διενεργεί την επιχείρηση διάσωσης. Περαιτέρω, η κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι ιταλικές αρχές είχαν, σύμφωνα με το δίκαιο της θάλασσας, την υποχρέωση να παράσχουν την απαραίτητη ανθρωπιστική βοήθεια, χωρίς να έχουν το δικαίωμα να ελέγξουν τις ταυτότητες των προσώπων που αναχαίτισαν. Ο τελευταίος αυτός ισχυρισμός αφορούσε την αρχή της ελευθερίας ναυσιπλοΐας στην ανοιχτή θάλασσα. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 110 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, το δικαίωμα νηοψίας ισχύει εφόσον υπάρχουν υπόνοιες τελέσεως του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων ή όταν το πλοίο που ελέγχεται δεν έχει εθνικότητα.

Το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως του ΕΔΔΑ δεν έκανε δεκτά τα επιχειρήματα της Ιταλίας. Το Δικαστήριο έκρινε ομόφωνα ότι το κράτος εξακολουθεί να φέρει ευθύνη και δεν μπορεί να παρακάμψει τη δικαιοδοσία του, επικαλούμενο το δίκαιο της θάλασσας και περιγράφοντας τα υπό εξέταση γεγονότα ως επιχειρήσεις διάσωσης, ακόμη και αν έχει μόνο τον ελάχιστο έλεγχο επί των διασωθέντων προσώπων. Το ΕΔΔΑ τόνισε ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση οι προσφεύγοντες βρίσκονταν υπό τον συνεχή και αποκλειστικό *de jure* και *de facto* έλεγχο των ιταλικών αρχών, γεγονός που δεν αμφισβητήθηκε ούτε από την Ιταλία. Επί της σχέσεως του δικαίου της θάλασσας και του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι διατάξεις του δικαίου της θάλασσας δεν απαλλάσσουν τα κράτη από την υποχρέωσή τους να συμμορφώνονται με άλλες διεθνείς υποχρεώσεις και ιδίως με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ΕΣΔΑ. Η ευθύνη των συμβαλλόμενων κρατών εξακολουθεί να είναι ακέραιη και δεν δύναται να παρακαμφθεί με τυχόν δέσμευσή τους από άλλες διεθνείς συνθήκες, μεταγενέστερες της ΕΣΔΑ.

(...) the Court notes that none of the provisions of international law cited by the Government justified the applicants being pushed back to Libya, in so far as the rules for the rescue of persons at sea and those governing the fight against people trafficking impose on States the obligation to fulfil the obligations arising out of international refugee law, including the *non-refoulement* principle.⁵

⁴ Βλ. το άρθρο 98 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας.

⁵ ΕΔΔΑ, *Hirsi Jamaa κατά Ιταλίας*, (Αρ. 27765/2012, 23 Φεβρουαρίου 2012) § 134.

Το άρθρο 311 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας συνηγορεί σε αυτήν την ερμηνεία, διότι προβλέπει ότι η εν λόγω σύμβαση δεν μεταβάλλει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών, οι οποίες πηγάζουν από άλλες συμφωνίες συνάδουσες με αυτήν την σύμβαση. Το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Hirsi Jamaa* επιβεβαιώνει ουσιαστικά τη συμβατότητα της Σύμβασης του Montego Bay με την ΕΣΔΑ. Εξάλλου, κατά το δίκαιο της θάλασσας, η επιχείρηση διάσωσης μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη μόνο όταν τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα μεταφέρονται σε ασφαλές μέρος.⁶ Όπως επεσήμανε το Συμβούλιο της Ευρώπης, ασφαλές είναι το μέρος όπου τα θεμελιώδη δικαιώματα των διασωθέντων γίνονται σεβαστά και η έννοια αυτή δεν περιορίζεται μόνο στην εξασφάλιση της ζωής τους.⁷

Όσον αφορά το δίκαιο των προσφύγων, η απαγόρευση απέλασης ή επαναπροώθησης του άρθρου 33 § 1 της Σύμβασης για το Καθεστώς των Προσφύγων επιβάλλει στα κράτη την υποχρέωση να μην απελαύνουν ούτε επαναπροωθούν πρόσφυγες σε κράτη όπου η ζωή τους ή η ελευθερία τους απειλούνται για λόγους φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας, συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων. Η εν λόγω σύμβαση δεν προβλέπει ρητώς το δικαίωμα ασύλου, παρά μόνο την υποχρέωση των κρατών να μην απελαύνουν ή επαναπροωθούν πρόσφυγες. Αντιθέτως, το δικαίωμα αυτό αναγνωρίζεται στην Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και θεωρείται κανόνας εθιμικού διεθνούς δικαίου, σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες. Μάλιστα, κατά την κρίση του δικαστή του ΕΔΔΑ Pinto De Albuquerque, η αρχή της μη επαναπροώθησης συνιστά κανόνα *jus cogens*.⁸ Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η προστασία των προσφύγων αναγνωρίζεται ρητώς στο άρθρο 19 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και εξειδικεύεται με το δευτερογενές κοινοτικό δίκαιο.

Η σχέση μεταξύ του δικαίου των προσφύγων και της ΕΣΔΑ τονίστηκε στην υπόθεση *Hirsi Jamaa* και ιδιαίτερος στη Σύμφωνη Γνώμη του δικαστή Pinto De Albuquerque. Με την τελευταία κατέστη σαφές ότι οι εξαιρέσεις που εισάγει το άρθρο 33 § 2 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Καθεστώς των Προσφύγων πρέπει να ερμηνεύονται στενά, ακόμη στην περίπτωση που ο πρόσφυγας θεωρείται επικίνδυνος για την εθνική ασφάλεια του κράτους (σύμφωνα με το γράμμα της διατάξεως 33 § 2), διότι ο απόλυτος χαρακτήρας του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ και της αρχής της μη επαναπροώθησης υπερισχύει. Έτσι, το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικότερα η ΕΣΔΑ παρέχει ευρύτερη προστασία, καλύπτει τα κενά της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες και ενδυναμώνει τη θέση και το νομικό καθεστώς των προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας.

Κομβικής σημασίας αποτελεί η κρίση του ΕΔΔΑ ότι η ευθύνη των κρατών υφίσταται ακόμη και όταν οι διασωθέντες δεν υποβάλλουν ρητώς αίτημα ασύλου. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ιταλία δεν αμφισβήτησε το δικαίωμα των προσφευγόντων να αναζητήσουν άσυλο στην ανοιχτή θάλασσα, παρά μόνο την ύπαρξη υποχρέωσης εκ μέρους των ιταλικών αρχών να ενημερώσουν τους διασωθέντες ότι είχαν το δικαίωμα υποβολής αιτήσεως ασύλου. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το κράτος υποχρεούται να τηρήσει το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ ανεξαρτήτως αν τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα υποβάλλουν αίτηση ασύλου. Έτσι, το γεγονός ότι οι διασωθέντες δεν υπέβαλαν ρητώς αίτημα ασύλου κατά την επιχείρηση διάσωσης δεν απαλλάσσει το κράτος από την υποχρέωση συμμόρφωσης με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και την υποχρέωση έρευνας των συνθηκών της μεταχείρισης που θα λάμβαναν τα πρόσωπα αυτά μετά την επιστροφή τους στη Λιβύη. Η παραβίαση

⁶ Διεθνής Σύμβαση για τη Ναυτική Έρευνα και Διάσωση (Search and Rescue: SAR), Παράρτημα 1.3.2.

⁷ Απόφαση 1821 (2011) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 5.2.

⁸ ΕΔΔΑ, *Hirsi Jamaa κατά Ιταλίας*, (Αρ. 27765/2012, 23 Φεβρουαρίου 2012), Σύμφωνη Γνώμη του Δικαστή Pinto De Albuquerque, σ. 63.

κρίθηκε ότι ήταν διττή: πρώτον διότι οι προσφεύγοντες βρέθηκαν εκτεθειμένοι σε κίνδυνο απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης στη Λιβύη και δεύτερον διότι οι προσφεύγοντες ήταν εκτεθειμένοι στον κίνδυνο αυθαίρετου επαναπατρισμού στην Ερυθραία και στην Σομαλία.

Η κρίση του δικαστηρίου ότι οι υποχρεώσεις των κρατών μελών εξακολουθούν να ισχύουν ακόμη και όταν τα πρόσωπα που αναχαιτίζονται δεν υποβάλουν ρητώς αίτημα ασύλου εισάγει μεν τη διάκριση μεταξύ των προσώπων που ρητώς αιτούνται άσυλο και των προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας, ανεξαρτήτως αν υποβάλλουν αίτηση ασύλου κατά τις επιχειρήσεις διάσωσης. Ωστόσο, κατά την κρίση του ΕΔΔΑ η διάκριση αυτή δεν φέρει έννομες συνέπειες καθώς η αρχή της μη επαναπροώθησης προστατεύει όλα τα πρόσωπα που χρήζουν διεθνούς προστασίας και όχι μόνο τους αιτούντες άσυλο. Η προστασία που παρέχεται στα πρόσωπα αυτά έχει και δικονομικές διαστάσεις, καθώς τα κράτη οφείλουν να τηρούν ορισμένες διαδικαστικές προϋποθέσεις κατά τις επιχειρήσεις διάσωσης (δικαίωμα ακρόασης, νομική βοήθεια, μεταφραστικές υπηρεσίες).

Συνεπώς, στην υπόθεση *Hirsi Jamaa* το ΕΔΔΑ εξείδικευσε το δικαίωμα πρόσβασης σε διαδικασία ασύλου, κρίνοντας ότι τα κράτη οφείλουν να εξασφαλίσουν στους διασωθέντες την πρόσβαση σε αποτελεσματική διαδικασία ασύλου, ακόμη και όταν τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα δεν υποβάλλουν ρητώς αίτημα ασύλου. Επιπλέον, κατέστη σαφές ότι αυτές οι υποχρεώσεις και προϋποθέσεις ισχύουν στην ανοιχτή θάλασσα.

Εφαρμογή της ΕΣΔΑ στην ανοιχτή θάλασσα

Το δικαίωμα στο άσυλο και το δικαίωμα υποβολής αιτήσεως ασύλου δεν προβλέπονται ρητώς στην ΕΣΔΑ. Ωστόσο, ήδη από την υπόθεση *Soering*, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η απέλαση ή έκδοση αλλοδαπού δύναται να εγείρει ζήτημα παραβίασεως του άρθρου 3, το οποίο έχει απόλυτο χαρακτήρα και δεν επιδέχεται εξαιρέσεις, και του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ.⁹ Το ΕΔΔΑ διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής της σύμβασης στο πεδίο του ασύλου, συνδέοντας την απαγόρευση απέλασης με την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης. Νομολογιακά αναγνωρίστηκε ότι η αρχή της μη επαναπροώθησης σε κράτη όπου ο ενδιαφερόμενος κινδυνεύει να υποστεί βασανιστήρια, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση δεσμεύει τα συμβαλλόμενα κράτη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Οι σχετικές υποθέσεις αφορούσαν πρόσωπα που είχαν εισέλθει και βρίσκονταν ήδη στο έδαφος κρατών μελών ή βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των αρχών τους.

Αναγόμενο στα κριτήρια που είχε διαμορφώσει ως προς την ερμηνεία της έννοιας της δικαιοδοσίας του κράτους, το ΕΔΔΑ έκρινε στην υπόθεση *Hirsi Jamaa* ότι η αρχή της μη επαναπροώθησεως κατά παράβαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ ισχύει και στην ανοιχτή θάλασσα, εφόσον η παραβίαση συντελείται από συμβαλλόμενο κράτος και τα θύματα της παραβίασης βρίσκονται υπό τον *de jure* ή *de facto* έλεγχο των αρχών του εν λόγω κράτους. Το Δικαστήριο έκρινε, ιδίως, ότι οι ενέργειες κράτους μέλους που

---

⁹ Άρθρο 3 ΕΣΔΑ («Απαγόρευση των βασανιστηρίων»): ουδείς δεν επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασανιστήρια, ούτε σε ποινές ή σε μεταχείριση απάνθρωπες ή εξευτελιστικές. Το άρθρο 13 ΕΣΔΑ [«Δικαίωμα πραγματικής (αποτελεσματικής) προσφυγής»] ορίζει: «Κάθε πρόσωπο του οποίου τα αναγνωριζόμενα στην παρούσα Σύμβαση δικαιώματα και ελευθερίες παραβιάστηκαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής (αποτελεσματικής) προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και αν η παραβίαση διαπράχθηκε από πρόσωπα ενεργούντα κατά την εκτέλεση των δημοσίων καθηκόντων τους».

διεξάγονται εν πλω στην ανοιχτή θάλασσα αποτελούν περιπτώσεις εξωεδαφικής δικαιοδοσίας και ενδέχεται να εγείρουν ζητήματα ευθύνης του εν λόγω κράτους.¹⁰

Ωστόσο, τίθεται ζήτημα κατά πόσο πράγματι υφίσταται εξωεδαφική δικαιοδοσία, δεδομένου ότι το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η παραβίαση συντελέστηκε σε κρατικά πλοία και ότι η Ιταλία ασκούσε *de facto* και *de jure* έλεγχο επί των προσώπων που επέβαιναν στα σκάφη της ιταλικής ακτοφυλακής. Σε κάθε περίπτωση, η αναγνώριση της εξωεδαφικής άσκησης της δικαιοδοσίας του συμβαλλόμενου κράτους για ενέργειες που έχουν λάβει χώρα στην ανοιχτή θάλασσα συνεπάγεται ότι τα δικαιώματα που διασφαλίζονται από την ΕΣΔΑ είναι εφαρμοστέα και σε αυτόν τον θαλάσσιο χώρο. Μάλιστα ο σεβασμός του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ συνεπάγεται και υποχρεώσεις διαδικαστικού χαρακτήρα εκ μέρους των κρατών στο πεδίο προστασίας των προσφύγων.

Με την απόφαση *Hirsi Jamaa*, το ΕΔΔΑ αναπτύσσει τη νομολογία του επί της εφαρμογής της ΕΣΔΑ σε περιπτώσεις που η παραβίασή της δεν συντελείται στο έδαφος κρατών μελών και απομακρύνεται από την παραδοσιακή θέση ότι η ευθύνη των κρατών για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι κατ' εξοχήν εδαφική. Αν και η συλλογιστική του Δικαστηρίου στην *Hirsi Jamaa* εκκινεί από τον εδαφικό χαρακτήρα της δικαιοδοσίας των κρατών, η απόφαση αυτή διευκρινίζει περαιτέρω το γεωγραφικό πεδίο εφαρμογής της σύμβασης καθώς καθίσταται σαφές ότι η ΕΣΔΑ εφαρμόζεται υπό ορισμένες προϋποθέσεις εκτός του εδάφους των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης και στην ανοιχτή θάλασσα.

Απαγόρευση ομαδικής απέλασης αλλοδαπών στην ανοιχτή θάλασσα

Στην υπόθεση *Hirsi Jamaa* τέθηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ το ζήτημα του κανόνα της απαγόρευσης ομαδικής απέλασης αλλοδαπών. Η εφαρμογή του άρθρου 4 του Τέταρτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ είχε ξανατεθεί ενώπιον της Επιτροπής και του ΕΔΔΑ. Ο ορισμός της έννοιας της ομαδικής απέλασης δόθηκε στην υπόθεση *Becker κατά Δανίας*:¹¹

(...) any measure of the competent authority compelling aliens as a group to leave the country, except where such a measure is taken after and on the basis of a reasonable and objective examination of the particular cases of each individual alien of the group.'

Ο ορισμός αυτός χρησιμοποιήθηκε και στις υποθέσεις που ακολούθησαν, στο σύνολο των οποίων οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν την παραβίαση της συγκεκριμένης διατάξεως ενώ βρίσκονταν ήδη στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους.¹² Με την απόφαση *Hirsi Jamaa*, το ΕΔΔΑ έκρινε για πρώτη φορά κατά πόσο ο κανόνας της απαγόρευσης ομαδικών απελάσεων ισχύει μόνο σε περιπτώσεις απέλασης αλλοδαπών που βρίσκονται ήδη στην επικράτεια συμβαλλόμενου κράτους ή αν εφαρμόζεται και σε περιπτώσεις που οι αλλοδαποί δεν έχουν εισέλθει στην επικράτεια του κράτους μέλους.

¹⁰ 'This principle of international law has led the Court to recognise, in cases concerning acts carried out on board vessels flying a State's flag, in the same way as registered aircraft, cases of extraterritorial exercise of the jurisdiction of that State. Where there is control over another, this is *de jure* control exercised by the State in question over the individuals concerned.' ΕΔΔΑ, *Hirsi Jamaa κατά Ιταλίας*, (Αρ. 27765/2012, 23 Φεβρουαρίου 2012) § 77.

¹¹ ΕΔΔΑ, *Becker κατά Δανίας* (Αρ. 7011/75, 3 Οκτωβρίου 1975), Decisions and Reports (DR) 4, σ. 236

¹² Μόνο στην υπόθεση ΕΔΔΑ, *Χhavarra και άλλοι κατά Ιταλίας και Αλβανίας* (No. 39473/98, 11 Ιανουαρίου 2001) η προσφυγή αφορούσε την αναχαιτίση προσώπων που επιχειρήσαν να εισέλθουν στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους, αλλά το Δικαστήριο δεν εξέτασε στην ουσία το ζήτημα της εφαρμογής του άρθρου 4 του τέταρτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Εν προκειμένω, η αναχαίτιση συνιστούσε μέτρο για την αποτροπή της εισόδου των αλλοδαπών στην εθνική επικράτεια. Η Ιταλία ισχυρίστηκε ότι δεν επρόκειτο τεχνικά για «απέλαση», διότι το επίμαχο μέτρο συνίστατο στην άρνηση των ιταλικών αρχών να επιτρέψουν την είσοδο αλλοδαπών στα χωρικά ύδατα της Ιταλίας, και ότι συνεπώς δεν υπήρξε παραβίαση του τέταρτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Το δικαστήριο, ωστόσο, αναγόμενο στους κανόνες διεθνούς δικαίου περί ερμηνείας των διεθνών συνθηκών, δέχθηκε την τελεολογική ερμηνεία της έννοιας της «απέλασης» και της εν λόγω διάταξης. Μάλιστα το Δικαστήριο ρητώς διακήρυξε ότι η ΕΣΔΑ αποτελεί ένα «ζωντανό εργαλείο» - 'living instrument'- που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των σύγχρονων συνθηκών. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο κανόνας της απαγόρευσης της ομαδικής απέλασης αλλοδαπών ισχύει και στην ανοιχτή θάλασσα εφόσον οι αλλοδαποί βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία του συμβαλλόμενου κράτους. Όπως είχε προηγουμένως τονίσει η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες, τα πρόσωπα που αναχαιτίζονται στην ανοιχτή θάλασσα θα πρέπει να προστατεύονται από τις απελάσεις αυτού του τύπου, ακόμη και όταν δεν βρίσκονται στο έδαφος των συμβαλλόμενων κρατών.

Η κρίση αυτή αποβαίνει εξαιρετικά σημαντική. Πρώτον, το ΕΔΔΑ έκρινε για πρώτη φορά ότι η απαγόρευση ομαδικών απελάσεων εφαρμόζεται «εξωεδαφικά» σε υποθέσεις που αφορούν μεταφορά αλλοδαπών σε τρίτο κράτος, η οποία ξεκινά και ολοκληρώνεται εκτός της εθνικής επικράτειας. Σε διαφορετική περίπτωση θα ίσχυαν δύο διαφορετικά νομικά καθεστάτα ως προς τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών: α) υποχρέωση τήρησης του κανόνα της απαγόρευσης ομαδικών απελάσεων όσον αφορά αλλοδαπούς που έχουν εισέλθει παρατύπως σε κράτος μέλος της ΕΣΔΑ και β) ένα κενό προστασίας για τα πρόσωπα που δεν έχουν την ευκαιρία ή δεν «προλαβαίνουν» να διέλθουν τα σύνορα.¹³

Περαιτέρω, η νομολογία του ΕΔΔΑ έρχεται σε αντίθεση με τη νομολογία του Ανώτατου Αμερικανικού Δικαστηρίου, το οποίο στην υπόθεση *Sale* το 1993 είχε κρίνει ότι η αρχή της μη επαναπροώθησης δεν εφαρμόζεται εξωεδαφικά και στην ανοιχτή θάλασσα.¹⁴ Ύστερα από προσφυγή στη Διαμερικάνικη Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, οι Ηνωμένες Πολιτείες καταδικάστηκαν διότι είχαν μεταφέρει, κατά παράβαση του δικαίου των προσφύγων, στην Αϊτή αλλοδαπούς που προσπαθούσαν να φτάσουν στο αμερικανικό έδαφος εν πλω, χωρίς προηγουμένως οι αμερικανικές αρχές να προβούν σε επαρκή προσδιορισμό του καθεστώτος τους και χωρίς να τους χορηγήσουν ακρόαση για να εξακριβωθεί αν έρχονταν προστασίας ως πρόσφυγες. Το ΕΔΔΑ, εναρμονιζόμενο με τη θέση της Διαμερικανικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, δέχθηκε ότι η αρχή της μη επαναπροώθησης ισχύει και στην ανοιχτή θάλασσα. Τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να εξασφαλίζουν στα πρόσωπα που εμπíπτουν στη δικαιοδοσία τους το δικαίωμα πρόσβασης σε αποτελεσματική διαδικασία ασύλου ακόμη και κατά τις επιχειρήσεις διάσωσης στην ανοιχτή θάλασσα.

Συμπέρασμα

¹³ Mariagiulia Giuffrè, 'Watered-Down Rights on the High Seas: *Hirsi Jamaa and Others V Italy* (2012)' 61 *International and Comparative Law Quarterly* 3 (2012), σ. 749.

¹⁴ Maryellen Fullerton, 'In the Footsteps of John Marshall: European Courts and the Expansion of Protection of Forced Migrants', *Brooklyn Law School Legal Studies Research Papers*, Working Paper Series Research Paper No. 350, August 2013, σ. 8.

Η σημασία της απόφασης *Hirsi Jamaa* καθίσταται εναργής από τη μεταγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ. Στη διακρατική διαφορά *Γεωργία κατά Ρωσίας (I)* το ΕΔΔΑ διευκρίνισε ότι, σε αντίθεση με το άρθρο 1 του έβδομου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, ο κανόνας απαγόρευσης ομαδικών απελάσεων αλλοδαπών δεν κάνει καμία αναφορά στο νομικό καθεστώς των προσώπων και ισχύει ανεξαρτήτως αν τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα βρίσκονται νομίμως στο έδαφος ή εκτός του εδάφους συμβαλλόμενου κράτους.¹⁵ Στην υπόθεση *Sharifi και άλλοι κατά Ιταλίας και Ελλάδας*, το δικαστήριο υπογράμμισε τη διευρυμένη προστασία που θεμελίωσε το ΕΔΔΑ με την υπόθεση *Hirsi Jamaa*:

‘Compte tenu de ce que même les interceptions en haute mer tombent sous l’empire de l’article 4, il ne peut qu’en aller de même pour le refus d’admission sur le territoire national dont, selon la thèse du gouvernement italien, feraient légalement l’objet les personnes arrivées clandestinement en Italie.’¹⁶

Έτσι, όσον αφορά τη δικαιοδοσία κράτους μέλους της ΕΣΔΑ στην ανοιχτή θάλασσα, η ιδιαίτερη φύση του θαλάσσιου περιβάλλοντος δεν μπορεί να δικαιολογήσει ένα κενό νομικής προστασίας, όπου τα άτομα δεν καλύπτονται από τα εχέγγυα που τους παρέχει η σύμβαση και δεν απολαμβάνουν τα θεμελιώδη δικαιώματα δυνάμει αυτής. Τα προβλήματα με τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών δεν δικαιολογούν την προσφυγή σε πρακτικές που δεν είναι συμβατές με τις υποχρεώσεις των κρατών μελών της ΕΣΔΑ. Ούτε τα συμβαλλόμενα κράτη δύνανται να μετακυλίσουν την ευθύνη στο πεδίο παροχής ασύλου σε τρίτα κράτη, ακόμη και αν τα πρόσωπα που χρήζουν προστασίας δεν βρίσκονται στην επικράτειά τους. Το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι, συνεπώς, σε θέση να παρέχει ευρύτερη προστασία στα πρόσωπα που χρήζουν διεθνούς προστασίας σε σχέση με το δίκαιο των προσφύγων, ακόμη και στις περιπτώσεις που η παραβίαση της ΕΣΔΑ λαμβάνει χώρα εκτός του ευρωπαϊκού εδάφους.

---

¹⁵ ΕΔΔΑ, *Γεωργία κατά Ρωσίας* (Αρ. 13255/07, 3 Ιουλίου 2014) §§ 168, 169.

¹⁶ ΕΔΔΑ, *Sharifi και άλλοι κατά Ιταλίας και Ελλάδας*, (Αρ. 16643/09, 21 Οκτωβρίου 2014) § 212.